

Odiseea unui bibliofil: Grigore Crețu

Bibliofil împătimit, Grigore Crețu (1848–1919) s-a aplecat cu multă ardoare asupra manuscriselor și a cărților vechi românești, devenind un inițiat în labirintul bibliotecilor și al colecțiilor mănăstirești mai puțin cunoscute. Cealaltă fațetă a dascălului retras, dar sânguincios, aceea de folclorist, a început să fie scoasă la lumină abia în ultimele decenii, prin publicarea culegerilor sale de folclor, realizate împreună cu elevii de-a lungul anilor¹⁷². De numele lui Gr. Crețu se leagă, în primul rând, descoperirea unuia dintre cele mai importante monumente literare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea: *Codicele Voronețean*. În vara anului 1871, profesor pe atunci la Seminarul Teologic din Huși, venit la sărbătorirea a 400 de ani de la întemeierea mănăstirii Putna, găsește în podul mănăstirii Voroneț un manuscris prețios, cuprinzând un fragment de *Apostol*, scris în grai rotacizant. Tot el scosese la lumină, cu câteva luni înainte, și așa-zisul *Evangeliiar de la Războieni*, iar descoperirile colecționarului nu se opresc aici. În 1875, găsește la mănăstirea Sucevița cea mai veche versiune a cronicii lui Grigore Ureche (cca 1660–1670), cu însemnările autografe ale lui Miron Costin. Tot în acel așezământ monastic va descoperi și un alt manuscris valoros, *Codicele Bratul*, datând din 1559–1560. Din păcate, editarea acestui text bilingv slavo-român, pe care o pregătea încă din 1892, ca și publicarea operei lui Gr. Ureche (din care mai descoperise încă o copie manuscrisă executată în Moldova la sfârșitul se-

¹⁷² Vezi Ovidiu Papadima, *Colecția Gr. Crețu și poezia noastră populară de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia. Texte alese din colecții inedite*, vol. V, București, Editura Minerva, 1970, p. 7–61; în 2010, apar din colecția sa, la Editura Saeculum, *Basme populare românești*.

colului al XVIII-lea), la care se angajase de mai mulți ani, nu vor mai fi duse la bun sfârșit¹⁷³. Gr. Crețu va mai semnala, în 1905, primul dicționar explicativ propriu-zis alcătuit la noi, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* al lui Teodor Corbea, existent în biblioteca Blajului, pentru a cărui restituire filologică integrală obținuse sprijinul lui Ioan Micu Moldovan.

Activitatea publicistică pe care a desfășurat-o nu este foarte amplă, dar cuprinde câteva contribuții filologice și lingvistice notabile. Prima sa apariție va fi în „Convorbiri literare”, din 1875, unde publică sub titlul *Două stihuri din secolul trecut*, pe baza unor versiuni manuscrise inedite, cronicile rimate *Istorie de patima Galașilor*, scrisă în 1769, precum și *Istoria Măriei Sale lui Constantin Vodă Brâncoveanu, Domnul din București, care s-au scris la 1730*, o copie din 1797¹⁷⁴. Va participa, peste câțiva ani, la conferințele de filologie comparată pe care B.P. Hasdeu, „magistrul nostru”, cum îl va numi undeva, le organiza la Universitatea din București. Una dintre comunicările sale, intitulată *Câteva specimene de etimologie poporană română*, va fi publicată în „Columna lui Traian”, din martie-iunie 1883, secundându-l în același număr pe Lazăr Șăineanu într-un demers lingvistic asemănător. Elucidarea originii unor cuvinte îl va preocupa în continuare, fiind prezent cu articole și note în „Revista de istorie, arheologie și filologie”, în „Junimea literară” și în „Buletinul Societății Filologice”, înființată de O. Densusianu în 1905, al cărei membru activ devenise și Gr. Crețu încă de la început.

Studierea textelor vechi românești rămâne preocuparea sa de căpetenie. Descoperirea și punerea în circuitul științific a *Codicelui Voronețean* a fost însoțită însă și de un mic scandal declanșat de faptul că I.G. Sbiera, „grație unui abuz

¹⁷³ Este curios faptul că Gh. Cardaș, cel care achiziționase manuscrisele de la succesorii lui Grigore Crețu, nu vorbește clar despre soarta studiului la care acesta lucrase aproape trei decenii în vederea editării lui Ureche (cf. Gh. Cardaș, *Odiseea celui mai vechi manuscris inedit al cronicii lui Grigore Ureche*, în MO, XXII, 1970, nr. 5–8, p. 567–586).

¹⁷⁴ CVL, IX, nr. 8, 1 noiembrie 1875, p. 325–331.

de încredere”¹⁷⁵, cum va mărturisi Gr. Crețu, îi va „cvasisechestra” prețiosul manuscris găsit de el, până când profesorul bucovinean și, totodată, cel dintâi editor al acestuia îl va dona, în 1883, Academiei Române. Supunând ediția lui Sbiera din 1885 unei critici severe, dar pe care o dorea detașată de conflictul iscat între ei, Crețu îi reproșează necompararea cu originalul, mai mult, faptul că se referă tangențial la un model grecesc, sugerat prin redarea în indicele de cuvinte a corespondentelor din versiunea greacă și din cea latină. El este primul care lansează ideea, unanim acceptată apoi, a traducerii textului din slavonă, pe care o susține pe baza unor construcții sintactice și a lexicului. De asemenea, respinge plasarea originalului în sudul Dunării și afirmă că „patria traducătorului n-a fost Macedonia, ci Ardealul”, drept dovadă a acestei proveniențe fiind „rotacismul foarte pronunțat, o mulțime de ardelenisme și vorbe împrumutate din ungurește”¹⁷⁶. Crețu se înșală însă atunci când afirmă că manuscrisul nu este o copie, ci autograful traducătorului. Exemplele aduse de Sbiera în favoarea aserțiunii că textul este o copie pot fi interpretate, după părerea sa, și în sens invers, ca probe care să confirme statutul de autograf, cu atât mai mult cu cât limba codicelui nu reflectă inconsecvențe caracteristice mai multor uzuri lingvistice.

O cercetare densă îi dedică Gr. Crețu, în 1885, *Apostolului* coresian¹⁷⁷, pe care intenționa să-l editeze, împreună cu un studiu lingvistic mai întins, proiect nefinalizat integral, la fel ca și preconizata ediție a *Apostolului* Bratul. El face primele disociații aplicate pe marginea unui exemplar destul de incomplet, descrierea cărții și a legăturii acesteia, examinarea filigranelor și a caracterelor tipografice punând deja în evidență însușirile sale de filolog. Autorul confirmă ipoteza

¹⁷⁵ Gr. Crețu, „*Codicele Voronețean*”, cu un vocabulariu și studiu asupra lui de I. al lui G. Sbiera. *Critică*, București, Tipografia Academiei Române, 1886, p. 17.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 10–11.

¹⁷⁷ *Întâiul praxiu sau apostol românesc tipărit pe la 1570*, în „*Revista de istorie, arheologie și filologie*”, III, 1885, vol. V, p. 29–57.

lui T. Cipariu privind localizarea tipăriturii la Braşov, pe baza unei analize a tipurilor de litere, dar este în dezacord, pe bună dreptate, cu opinia cărturarului blăjean în legătură cu atribuirea traducerii diaconului Coresi. Tipăritura este datată, însă, în intervalul 1569–1576 sau, mai restrâns, pe la 1570, iar traducătorul ar fi originar de la Braşov sau din împrejurimi. El nu admite nici existenţa unui raport cu alte „redacţiuni” ale *Apostolului*, anterioare sau posterioare, relaţie demonstrată de cercetările care au urmat.

Ceea ce l-a consacrat pe descoperitorul unor valori bibliofile inestimabile, pe cercetătorul neobosit, dar lipsit de şansă deseori, a fost editarea unor scrieri lexicografice de referinţă. După ce B.P. Hasdeu va deschide seria investi-gaţiilor asupra primului dicţionar având ca bază de pornire limba română, *Dictionarium valachico-latinum*, aflat în biblioteca universităţii din Pesta, Gr. Creţu va fi cel care îl va edita integral, în 1898¹⁷⁸, în ortografia originală maghiară, însoţit de un succint studiu introductiv. În primul rând, el va impune, în locul denumirii de *Anonymus Lugoshiensis*, dată de Hasdeu, care atribuia textul unui bănăţean din zona Lugo-jului, noua titulatură devenită curentă de *Anonymus Caransebesiensis*. Grigore Creţu pune alcătuirea lucrării pe seama unui bănăţean anonim din Caransebeş, în funcţie de în-registrarea, cu intrări distincte, a două toponime româneşti atestate în această localitate: *Strem*, numele unei străzi („plateae Caranseb<esiense> nomen”), şi *Teiuş*, un deal de-finit drept „promontorium Caransebesiensis”. El preia unele dintre concluziile lui Hasdeu, fără a se hazarda în alte supoziţii privind paternitatea dicţionarului român-latin. Faţă de încercările anterioare de datare a textului (B.P. Hasdeu, Nicolae Densuşianu), Creţu avansează un interval de timp mai rezonabil, în funcţie de mărcile hârtiei, respectiv „pe la

¹⁷⁸ *Anonymus Caransebesiensis. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta, în „Tinerimea română”, s.n., I, 1898, p. 320–380.*

1670”, confirmat în parte de rezultatele actuale ale analizei filigranologice, care îl plasează în jurul anului 1650¹⁷⁹.

O ediție solidă a *Lexiconului slavo-românesc* din 1649, scris de călugărul Mardarie Cozianul, va publica, în 1900, sub auspiciile Academiei Române. Studiul filologic și lingvistic extins cu care este prevăzută ediția este structurat metodic pe următoarele secțiuni: *I. Descrierea codicelui; II. Întocmirea dicționarului; III. Pamvo Berânda (Originea și cultura lui; Opera lui Berânda); IV. Lexicografia slavo-română; V. Elementul slavonesc; VI. Elementul românesc*. Partea a doua cuprinde lexiconul propriu-zis, cu textul slavon și traducerea în română, reprodusă cu litere chirilice, precum și nota finală a autorului, în slavonă. Partea a treia conține un indice exhaustiv de cuvinte românești, cu mai multe etimologii, iar în final sunt redată câteva facsimile și filigranele hârtiei. Izvorul lexicoanelor slavo-române, precum și raporturile dintre ele sunt urmărite cu probitate de către filolog. Referindu-se comparativ la modelul pisarului de la Cozia, *Lexiconul slavo-rusesc și tâlcuirea numelor* al lui Pamvo Berânda, publicat la Kiev, în 1627, Crețu subliniază faptul că cele două texte nu se suprapun, întrucât, deși lucrarea lui Mardarie este mai redusă, „a adaus și el o samă de articule, pe cari le-am deosebit prin anumite semne, cum am făcut și cu cele proprii și streine sau scrise de alții mai târziu”¹⁸⁰. Pe lângă simplificarea explicațiilor unor termeni, ca și a completărilor pe care le aduce în lexicon, călugărul oltean corectează, în câteva situații, lexemele din glosarul original, lucru pe care editorul Gr. Crețu îl evidențiază atent în note. În privința destinației lucrării, el crede că aceasta nu a fost concepută în mod expres pentru a fi

¹⁷⁹ Vezi *Dictionarium valachico-latinum, primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 16–20.

¹⁸⁰ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1900, p. 11.

publicată, ci numai pentru „uzul mai restrâns” al călugărilor din mănăstire, pentru a le facilita traducerea și înțelegerea textelor sacre. Scrierea lexicografică a lui Mardarie rămâne, după părerea filologului moldovean, „ca întâia încercare întregă cunoscută”¹⁸¹ în acest domeniu, care, prin atestarea unor termeni și prin particularitățile de limbă conservate, trezește în continuare interesul specialiștilor.

Cu toate că descoperirile sale pot părea mai importante decât comentariile care le vor succeda, contribuțiile lui Grigore Crețu în studierea literaturii române vechi nu pot fi ignorate, filologul depășindu-și în multe privințe statutul de „modest învățat”¹⁸², pe care i-l conferise N. Iorga.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 96.

¹⁸² N. Iorga, *Un modest învățat: Grigore Crețu*, în *Oameni cari au fost*, vol. II, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935. p. 462–464.